

ДАРИВАЊЕ Св. НИКИТЕ БАЊАНСКОГ ХИЛАНДАРУ

Пошто је освојио скопску област краљ Милутин је нашао у њој манастир Св. Никите као запустео, па га је дао обновити. Обновивши га он му је приложио читав низ имања са три друге цркве: Богородичином, Св. Јована Крститеља и Св. Николе. Учинио је то свакако пре 1308 год., пошто је те године, у мају месецу, цар Андроник II, на молбу Милутинову, потврдио не само те прилоге, него и неке нове и поклањање Св. Никите хиландарском пиргу на Хрусији.¹ У објављеној хиландарској збирци грчких аката, под бр. 51, налази се повеља цара Михаила IX, којом он, по обичају царске канцеларије, а исто на молбу Милутинову, потврђује и са своје стране све оне прилоге Св. Никити, које је дао српски краљ, а потврдио и његов отац. Издавачи су ту повељу погрешно датирали „око 1320“,² пошто она, у очуваном свом делу, одговора Андрониковој повељи из 1308., која није очувана у оргиналу него у старом српском преводу. Штета је, што је ова повеља цара Михаила оштећена, па јој је свршетак изгубљен, а он је управо имао знатно да нам помогне при решавању извесних питања.

На основу ове Михаилове повеље, коју г. Р. Грујић није имао пред собом, могу се исправити извесне грешке српског превода, односно његовог издања. У мери *πεντήκοντα στρέμματα* није „и вretenъ“, него *и*. Не ваља Дол'на Ичрьмница — *τὴν Κάτω Τσερμενίτσαν*, него Дол'на-а Чрьмница. *Μέχρι τοῦ ἐκεῖσε ἱσταμένου τιμίου σταυροῦ* рђаво је преведено „впираючи до Срѣта“, него треба крѣста. Грчки оргинал има *τὸν λάκκον τοῦ Τουρίση*, а срп. превод „с Дола Псрешѣк“. Село у Морави грч. орг. пише *τὴν Μηράναν*, а срп. Измира, а у другом акту Смира. Да име Измира — Смира није дошло према грчком *εἰς Μηράναν*?

Оригинална повеља краља Милутина, којом је дао поседе Св. Никити и којом је Св. Никиту доделио пиргу Хрусији није очувана, него се њен препис налази у једној каснијој повељи краља Стевана Дечанског.³ Док се у Андрониковој повељи каже, да је Св. Никита дат само пиргу (»да њст' црква светаго Никите с' правинами своими под рѣкѣ цркве господа спаса нашего Исуса Христа, еке њст' на мѣстѣ нарекомѣм' с' Хрисис пиргѣ. И едины игѣмень да вѣлада и црквами и сели и метохіями и всакиѣмъ дохѣдкомъ«), у овој се Милутиновој повељи каже, да је Никита, истина, дат пиргу, али да економ у пиргу мора бити изабран из хиландарског братства и да, према томе, има Хиландар неку врсту посредне контроле. Две трећине прихода од имања Св. Никите имала су припадати пиргу, а само

1 Објавио је ту повељу Р. Грујић у Зборнику за историју Јужне Србије I, 1936., 24-6. Ср. о манастиру белешке Пере Поповића у Старинару I, 1923., 96-7 и Ђ. Бошковића у Споменику LXVIII, 1938., 9, који утврђује да су живопис у Св. Никити радили исти мајстори који и у Старом Нагоричину. О архитектури студија Ж. Татића у овом Гласнику, XII, 1933, 127-34.

2 L. Petit et B. Korabiev. Actes de Chilandar. Спeterбургъ 1911., 125-7.

3 Код нас је објавио први Љ. Стојановић у Споменику III, 13-5; у изводу Ст. Новаковић, по препису Љ. Ковачевића, у Законским споменицима, 476-8; најпосле Л. Пти и Б. Корабљев у хиландарској збирци српских аката, Actes de Chilandar, Петроградъ 1915., 415-6.

је једна трећина остајала Никити самом. „И да не пераздѣлимо манастиръ ѡтъ пирга ни пиргъ ѡтъ манастира“. Али је краљ изрично ставио у дужност игуману и оцу хиландарском „да се печалюють метохіями и добыткы пиржанѣми“. Краљ је у тој повељи дао Хиландару и пиргу читав низ имања, као у Призрену цркву Св. Димитрија с њеним метохијама, манастир Св. Димитрија у Билуши са селом, села Локвицу и Живињане са засељима. „И да не ѡтими ничтоже поданихъ мною грѣшникъ и да не ѡтѣдѣлитъ свѣтаго Никитеу ѡтъ пирга Спасова ни пирга ѡдъ Хиландара“.

У ове две повеље Милутиновој и Андрониковој има извесних не-слагања. Њих није лако извести потпуно начисто, и стога није чудно што се у њиховом тумачењу разилазимо исто тако као и у њиховом датирању. Тешкоћу, и то знатну, чини још и то, што се ни једна ни друга повеља нису очувале у оригиналу. Љ. Стојановић датирао је годинама 1309—1316.; Ст. Новаковић, с обзиром на Андроникову повељу, „око 1308.“; Б. Корабљев од 1309—1314. Г. Р. Грујић мисли, да је ова Милутинова повеља била ранија, а да је Андрониковом повељом од 1308. год. пирг „прећутно одвојен од Хиландара, о коме у потврди нема ни речи, и постао је самостално властелинство... Како се у Андрониковој потврди не помињу села и земље у области Призрена и Метохије, старог Хвосна, у саставу властелинства Св. Никите, а приводе се друга села и имања у областима Скопља и Полога, којих није било у првој даровници Милутиновој Св. Никити, то је врло вероватно да су ова нова имања дарована пиргу у замену за његова ранија имања у Призрену и Метохији, која су остала Хиландару као његово потпуно власништво.“⁴

Да изведемо, колико се може, ову ствар начисто морамо претрести сва питања, с овим у вези, по реду и појединачно. Ова Милутинова повеља не само да није очувана у свом првобитном облику, него није очувана ни цела. Недостаје јој цео побожни увод. Садашњи пословни почетак „И прииждѣшихъ къ мѣстѣ клагорогѣшникъ чрквицѣмъ хиландарскимъ и сѹмолише ме: „створи ми, господине, поконце на мори, нѣе нашъ животъ въскрѣсть на мори“ налази се и у ктиторској повељи за пирг Хрусију, али тамо долази иза у повељама ове врсте уобичајеног побожног увода. У хрусиској повељи то место гласи: „Прииждѣшѹ къ мѣстѣ иеромонахѹ Кѹріакоу съ чрквицы хиландарскимъ и въспоменуше ми кѣды свѣне на мори, слоучающе се имъ ѡтъ безжизнихъ хоураєхъ, нѹже не можемъ исповѣдѣти, глаголюще имъ къ мѣстѣ съ сѹмолишиемъ и молюхю: „створи намъ прѣпоконце, съ животъ намъ на мори и ѡтъ моря ны иеть“.⁵ Има нешто подударања и доцније. Оснивачка повеља каже: „и създахъ имъ пиргъ и на немъ съи храмъ спасовъ и испѣвнихъ книгъ и заѣсы и иконами и сѣсѹды и иереи и иными потрѣками доволными“. Ова друга повеља има: „и създахъ имъ пиргъ на мори въ мѣстѣ рекѣмъ Хроусиѹ, и испѣвнихъ съ всѣмъ направѣмъ црковномъ“. Овај део повеље, који се подудара са ктиторском, завршава се одмах после тих речи, овом реченицом: „и изволи краиєвство ми кого изведе игѹмънь и вса кратиѹ“. Шта изволи? Реченица је очевидно непотпуна, мада јој се смисао назире. Очевидан знак, да преписивач није био беспрекорно пажљив. Ово подударање између повеља не би, иначе, било ништа необично; у светогорским актима то је честа појава. А што се ова повеља слаже управо са ктиторском хрусиском знак је, и то несумњив, да се у првом реду имао пред очима интерес за Хрусију и да се надовезивало на питања у вези са пиргом. Ко би порекао краљево завештање, каже се у повељи, да буде проклет међу осталима и од „сѣтитѣлѣ нашихъ“ од Саве и Арсенија па све до Јевстатија II.

⁴ Гласник Скопског научног друштва XIV, 1935., 19—20.

⁵ Actes de Chilandar, 402—3.

У нашим повељама сличну клетву при једној потврди има архиепископ Сава III, који спомиње све архиепископе од Св. Саве до Јевстатија II (сем Данила I, кога нема ни горња повеља).⁶ Такве заклетве нема дакле ниједна друга наша повеља. Добро је познато, да се *свeтѣиѣиѣма* зову и за живота првосвештеници цркве и код нас, као и код других православаца, али не знам да се живим архиепископима, у оваквом набрајању и у оваквој клетви, прети и за будућност.⁷ Тако су мислили

Црква Св. Никите

и они, који су ову повељу датирали 1309. годином као почетним роком, јер је те године, по највероватнијем рачунању, умро архиепископ Јевстатије. Ако је та поставка тачна, онда је немогуће, већ од прве, примити оно горе наведено мишљење г. Грујића, против кога говоре и неки други разлози.

⁶ Actes de Chilandar, 414.

⁷ За то нема ниједног примера ни у студији Ст. Станојевића о санкцији. Глас С, 1922., 31-44.

У обе повеље не слажу се никако материјални подаци. По Милутиновој краљ је приложио уз Св. Никиту, као његове поседе, села Бањане, Пребужду, Лопушане и Глусе и у Глусима Калођурђа Репану, затим место Краставац, један катун Влаха, и село Смиру. У Андрониковој повељи, којом се потврђују имања Св. Никите, не набрајају се сва та села, него се, тек у другом делу, тамо где се говори да се Никита даје пиргу, дописује ово: *И ѡще да иматъ та цркви ѡже ѡт' него дарованиа сиа села: Блаце, Глусе и у њима Ђорђа Репана.* Места Краставца Андроникова повеља уопште не помиње. Ако је прва повеља ранија од 1308 год., како мисли г. Грујић, како да се у њој помињу поседи који су *накнадно* дати? А ако је друга повеља ранија, како да се у њој изоставља хиландарско право, које Милутинова изрично подвлачи? Очеvidна је, дакле, ствар, да је Андроникова повеља старија од Милутинове, пошто ова садржи и нове поседе и прецизирање нових правних одредаба.

Можда је на ово мишљење могла навести г. Грујића ова чињеница: Пошто је потврдио Милутинове прилоге Св. Никити цар Андроник каже: „И пакъ *ѡмоли цар'ство ми прѣвисоки краљ... да вѣде дрѣвнъ хрисовѣлъ цар'ства ми*“. Али тај други хрисовуљ није тражен да измени ранију Милутинову повељу и поклон, него да је допуни. У првој повељи потврђена су имања поклоњена Св. Никити, а другом се сам Св. Никита прилагао пиргу. Сличних примера међу самим светогорским актима има више десетина, а седам-осам случајева забележено је, с очуваним повељама, и у самом Хиландару.

Али у Милутиновој повељи има још један елемент, који осетно заплиће ствар. Краљ, видели смо, прилаже Хиландару и Хрусцији заједно неке поседе у призренској области. Али неки од тих поклоњених поседа били су хиландарски од раније, као црква Св. Димитрија у Призрену, и село Локвица, а приложио их је краљ Драгутин.⁸ Откуд да иду у заједницу поседи, који су пре били чисто хиландарски? У Андрониковој повељи о том нема ни речи. Г. Грујић то тумачи, видели смо, тим, да су ова имања дата у замену за нове поседе у скопској области. Али то објашњење не задовољава већ с тога, што су ова имања у призренској области заједничка и пиргу и Хиландару, а она у скопској области само су Никитина, односно пиргова. Другим речима, том би заменом био оштећен Хиландар, и то осетно.

Поред те две повеље постоји и једна трећа, потпуно аутентична, коју је издао краљ Милутин, без навода датума, а која се односи и на Св. Никиту.⁹ У тој повељи краљ изрично каже, како није одлучио пирг од манастира Хиландара, „*иъ паче да еднѣствоуѣ с манастиремъ*“. Хиландар је имао да се брине снабдевањем пирга у храни и оделу; „*ѡтого ради да краљевство ми манастирю въ скопскои ѡвласти цркви свѣтаго Никиты у Банахъ*“ и друго село Тморане. Самом пиргу краљ је поклонил село Куцово у струмској области, које је измолио у цара Андроника. Царева повеља издата је у октобру 1313. по жељи српског краља, који је те године својом војничком помоћу нарочито задужио Грке. Цар је уступио место Куцово *тѣ ѣв тѣ ѡрѣ тоу "Αθω σεβαστία Σεοβικη μονη της πανυπεραύνου μητρος αὐτοῦ Χριστοῦ*.¹⁰ Цар, како се види, уступа Куцово на име Хиландару, а кралева је лична ствар хоће ли он Куцово предати хиландарској матици или пиргу. У Милутиновој аутентичној повељи, која је издата, врло вероватно, ове исте, 1313., године нема ни једне једине речи или алузије о том, да је четири—пет година пре тога Св. Никита био

8 Ст. Новаковић, Законски споменици, 387—9; Actes de Chilandar, 389—90.

9 Actes de Chilandar, 403—7.

10 Actes de Chilandar, 55—9.

изузет из хиландарске власти и надзора, а краљ би, одређујући односе између пирга и Хиландара, то сигурно споменуо, да је до такве стварне и правне раставе донета и дошло по његовој жељи и одлуци.

Та повеља довела је, донета, до велике измене. Раније је Св. Никита био дат пиргу, а сад је, ево, додељен Хиландару. Г. Грујић замишља тај процес овако: Св. Никита је првом Милутиновом повељом био дат пиргу. Због размирица између пиржана и Хиландараца цар Андроник је 1308 год. донео одлуку, по краљевој жељи, да отстрани хиландарско туторство над пиргом, па је најпосле дошло до овог трећег решења као „средње линије“, која се држала и за владе цара Душана. Међутим, имају три ствари које јасно говоре против тог гледишта. Прва је већ позната. То је несумњива чињеница, да Милутинова прва повеља није дата пре 1308 год., те да, према томе, није било ни измене краљеве одлуке. Друга је ова: мало је вероватно, да би Милутин донео неку одлуку против Хиландара баш 1308 год., кад је манастир издржавао јуначку борбу са каталанским разбојницима и њиховим помагачима и кад се на челу његове управе налазио речити и окретни Данило, који је важио као краљев човек и повереник. Трећа и најважнија ствар, која уједно претставља и главну загонетку, и засад скоро нерешиву, састоји се у овом: кад је донесена краљева одлука из 1313 год., којом је Св. Никита дат Хиландару, како се могло догодити, и зашто се догодило да калуђери однесу ону Милутинову прву повељу краљу Стевану Дечанском, да је и он потврди и потпише? Које је то могло бити од користи? Хиландарцима сигурно не, пошто су они имали већ у рукама једну краљеву повељу о том, да је Св. Никита њихов. Да није пиржанима? Вероватно, и то чак једино вероватно. Моје мишљење стога о том процесу сводило би се, углавном, на ово:

После страдања и Хиландара и пирга од каталанске најезде Хиландару је вероватно тешко падало издржавање пирга, па су се његови монаси обратили краљу за пове прилоге. Краљ им је учинио по вољи и дао им, уз старе, и нешто нових, сад заједничких поседа у призренској области, а Хиландару, као матици, нарочито је поново нагласио и право бриге о економији метохија и о приходима које је пирг добијао. То се догодило у времену између 1310—1313 год., свакако с пристанком хиландарског старешинства. Како је услед те економске заједнице и хиландарске контроле долазило до размирица, и како се Хиландар вероватно тужио, да је, издржавајући пирг, на губитку, то је краљ пристао, да Хиландару повећа имање и приходе давши му потпуно Св. Никиту и Тморане, а пиргу, за отштету, Куцово. Хиландару је, ипак, оставио обавезу да издржава пирг давањем хране мртвима скршених испавних ксѣма живоућинимъ въ снѣмъ пирѣгу“. Да је Хиландар добио Св. Никиту и Тморане, пошто је и јер је краљ дао Куцово пиргу види се јасно из повеље цара Андроника из 1324 год., у којој се каже: *ἐπεὶ διὰ τοῦτο δέδωκε πρὸς τὴν εἰρημένην μονὴν τοῦ Χελανταρίου ὁ... κοάλης ἐκεῖνος εἰς τὸ μέρος τῶν Σκοπίων χωρία τινὰ ἥγουσιν τὸ τοῦ ἁγίου Νικήτα μετὰ τῆς περὶ αὐτοῦ.*¹¹ С овим мојим датирањем нема никакве тешкоће ни са заклетвом мртвих архиепископа са Јевстатијем II, пошто је он умро 1309 год., и могао бити навођен међу покојницима. Тако сад објашњавамо и низ нових поседа, којих није било 1308 год. Тим би мање-више објаснили све, сем једне ствари. Шта би пиржани добили повраћањем на снагу ако већ не оне повеље из 1308 год., а оно бар оне прве Милутинове? То, што би повратили свој кондоминиум у управи имањем и приходима властелин-

ства Св. Никите, које су 1913 год. изгубили. У светогорској средини сличне борбе око имања, чак продатих или замењених, а не само уступљених можда и преко воље, биле су стално на дневном реду. Другог објашњења, иначе, а убедљивог, ја не бих могао наћи.

Важно је још напоменути, да се у попису хиландарских имања, која је 1348 год. потврдио цар Душан не помињу ни Св. Никита ни село Бањани.

В. Њоровић

INHALTSANGABE: Der Verfasser behandelt von einem anderen Standtpunkte als Prof. R. Grujić, der darüber in dieser Zeitschrift XIV, 1935, eine Studie veröffentlicht hatte, die Frage der Beziehungen zwischen dem Kloster Chilandar, seiner Burg Chrusia und dem Kloster des hlg. Nikita aus Skopska Crna Gora, welches vor dem Jahre 1308 erneuert und Chrusia geschenkt wurde. Prof. Ćorović glaubt, dass die ursprüngliche Schenkung nach dem Jahre 1310 ungeändert wurde, nachdem Chilandar, erschöpft durch lange Belagerung und Plünderungen der Katalanischen Räuber, nicht mehr im Stande war Chrusias Mönche entsprechend zu verpflegen. Der bekannte Ktitor Chilandars König Milutin schenkte tatsächlich dem Kloster und seiner Burg neue Besitzungen in einer Art des Kondominiums. Als dieses Kondominium zu Reibungen führte löste er das Verhältniss dadurch, dass er Chilandar mit dem Kloster des hlg. Nikita beschenkte und der Burg ein ganz neues Besitztum, das Dorf Kutzovo, als Entschädigung abtrat.
